



**BLANKA SOUKUPOVÁ — HELENA NOSKOVÁ — PETR BEDNAŘÍK (EDS.)
PAMĚŤ — NÁROD — MENŠINY — MARGINALIZACE — IDENTITY I**

Praha, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze 2013, 261 s.,
22 fotografií, 13 tabulek, 1 graf, 1 mapa v textu. ISBN 978-80-87398-43-2

První svazek tematicky koncipovaného sborníku *Paměť — národ — menšiny — marginalizace — identity I* je zaměřen na problematiku, která v systému sociálních a humanitních věd patří tématům autorsky „živným“, oborově „nosným“ a společensky „aktuálním“. Početný autorský kolektiv sestávající z osmi mužů a třinácti žen rekrutující se z „domácího“ (českého, moravského, slezského), ale rovněž z teritoriálně a kulturně blízkého odborného prostředí (slovenského a polského), prezentoval výsledky svých „jedinečných“ bádání v rámci pěti „sub-tematicky“ pojatých oddílů: *Historická tradice, historiografie, paměť a marginalizace; Paměť, prostor a marginalizace; Marginalizovaní pamětníci a vzpomínky; Menšiny, marginalizace, identity; Jazyk a marginalizace*. V navazující části textu se pokusím seznámit čtenáře s obsahem publikace prostřednictvím stručných charakteristik dílčích příspěvků.

I.

Místo husitské tradice v moderní společnosti: Základní kámen národní identity.¹ — Úvodní kapitola monografie o paměti, marginalizaci a identitě obhazuje na základě analýzy vybraných dobových textů hypotézu, dle které nebyl v odborných a uměleckých dílech autorů o Janu Husovi představován „autentický“ Jan Hus, středověký myslitel, vůdčí osobnost reformačního hnutí, ale především „husitské“ hodnoty, které strukturované a dynamické střeoevropské společnosti v letech 1890–1950 konvenovaly. — Československá zahraniční armáda 1939–1945 a marginalizace v procesu utváření kolektivní paměti.² Obraz zahraničního odboje se stal již v průběhu války propagandistickou zbraní a zůstal jí i řadu let po jejím konci. V průběhu desetiletí docházelo k marginalizaci řady skupin, jejichž podíl na válečných operacích byl nepominutelný a významný. Důvody této cílené marginalizace byly především politické. — (Kontra)marginalizace v slovenské historiografii generace Všeslávie.³ Z analýzy relevantních zdrojů je patrné, že instrumentalizace slovanských dějin v recepci historiografie Všeslávie se v zásadě nelišila od obecné historické koncepce líčící „souboje“ evropských národů v 19. století. Ideologickou supremaci „humanitního poslání“ Slovanů byl položen základ historických tradic podílejících se na utváření národního povědomí.

1 SOUKUPOVÁ, B. Místo husitské tradice v moderní společnosti: Základní kámen národní identity, s. 9–40.

2 MARŠÁLEK, Z. Československá zahraniční armáda 1939–1945 a marginalizace v procesu utváření kolektivní paměti, s. 41–48.

3 PODOLAN, P. (Kontra)marginalizácia v slovenskej historiografii generácie Všeslávie, s. 49–58.

II.

Kulturní dědictví v procesu budování identity v polsko-českém pohraničí: Příklad Těšínského Slezska.⁴ Formování identity má zvláštní výměr v prostředí pohraničí, kde dochází k prolínání řady kulturních komponentů činících tento proces dynamický, složitý a komplikovaný. Těšínské Slezsko si svá specifika pohraničního regionu vytvářelo (vytváří) v procesu kulturních kontaktů s Malopolskem, Horním Slezskem a severní Moravou, na základě proměnlivé historické příslušnosti k Polsku, Česku a Rakousko-Uhersku a pod vlivem multietnické a diferentní náboženské příslušnosti jeho obyvatelstva. — Marginalizace slezské identity.⁵ V průběhu druhé poloviny 20. století Slezsko ztratilo postavení svébytného správního a politického celku a slezská identita byla marginalizovaná na úroveň kulturní sféry. Výsledky kvantitativního strukturovaného výzkumu realizovaného *Slezským muzeem* v roce 2012 prokázaly, že v oblasti české části Slezska žijí stále lidé, kteří se s regionem identifikují a svou teritoriální identitu v nových společenských podmínkách rozvíjejí. — Spor o památník Ferdinanda Porsche: Diversifikace politiky paměti v České republice.⁶ Analýza kauzy je příspěvkem ke studiu proměn původně marginalizované paměti na „německé“ dějiny pohraničí v dnešní české společnosti a místních komunitách. Příklad diskuse probíhající mezi představenstvem obce Vratislavice a lokální občanskou iniciativou ukazuje, že vzpomínání (politizace paměti) může být — mj. — i jedním ze způsobů vytváření sociálního pole lokální komunity. Paměť přitom nemusí reflektovat „realitu“ minulosti, ale operuje spíše s jejím symbolickým obrazem. — Dvojitá historická paměť: Pomníky jako zdroje politických konfliktů dvou národů v pohraničním městě Komárno.⁷ Historie boje o symbolické vyznačení prostoru mezi Maďary a Čechy/Slováky v podobě instalace a de-instalace památných znaků souvisí se změnami státnosti v letech 1918–1938, 1939–1944, 1945–1989, 1990–. Obecně lze konstatovat, že se ve sledovaném období účastnili útoků proti symbolům národní/etnické identity především sympatizanti maďarských a slovenských politických nacionalistů. Většina obyvatel města žijících v harmonických interetnických sociálních vztazích se prezentovaných excesů neúčastnila. — Příklad dominance nebo marginalizace historické paměti Slováků: Národní oslavy na veřejném prostoru středoslovenských měst v období dualismu.⁸ V období dualismu prezentovaly maďarské (maďarizované) elity svou politickou a kulturní superioritu národními oslavami za doprovodu uhersko-maďarské symboliky. Oficiální slavnosti se

4 CZERWIŃSKA, K. Dziedzictwo kulturowe w procesie budowania tożsamości na pograniczu polsko-czeskim: Przykład Śląska Cieszyńskiego, s. 59–70.

5 ŠRAJEROVÁ, O. Marginalizácia sliezskej identity, s. 71–87.

6 HOŘENÍ, K. Spor o památník Ferdinanda Porsche: Diversifikace politiky paměti v České republice, s. 87–96.

7 JUHÁSZ, I. L. Dvojaká historická pamäť: Pomníky ako zdroje politických konfliktov dvoch národov v pohraničnom meste Komárno, s. 97–112.

8 KURHAJCOVÁ, A. Príklad dominácie či marginalizácie historickej pamäti Slovákov? Národné oslavy vo verejnom priestore stredoslovenských miest v období dualizmu, s. 113–122.

stávaly jedním z účinných prostředků asimilační maďarizační politiky. Slovenské obyvatelstvo se asimilaci bránilo pasivním odporem spočívajícím v sabotáži oficiálních slavností a v propagaci vlastní historické (národní) paměti. — Osobní a kolektivní sebereprezentace na příkladu malých sakrálních objektů na jihu Slovenska.⁹ Památky hmotného kulturního dědictví mají dvojitý rozměr: individuální a korporativní. Vypovídají o osobách tvůrců, donátorů, ale také o širším společenství, ve kterém působí. Výzkumy realizované na jižním Slovensku ukazují, že se zde „in situ“ nalézají vedle drobných sakrálních objektů osobní (rodinné) prezentace rovněž objekty, které „privátní“ rámec výpovědi překračují a mohou být tudíž považovány za projevy prezentace skupinové (kolektivní).

III.

Paměť a historické vědomí obyvatel českého pohraničí po roce 1945.¹⁰ Při studiu identity obyvatel multietnického prostředí se — mj. — významně uplatňují i metodologicko-metodické postupy reflektující postoje zkoumaných subjektů. Jedním z kvalitativních nástrojů získávání informací je orálně-historický výzkum. Aplikace této výzkumné metodiky umožňuje dokumentovat svědectví o prožité skutečnosti a doplnit (upřesnit, verifikovat) poznatky získané studiem pramenů a relevantní literatury. — Marginalizovaní pamětníci, marginalizované vzpomínky: Romští dělníci vzpomínají na příchod do českých zemí za prací po druhé světové válce.¹¹ V průběhu socializace si člověk prostřednictvím výchovy, vzdělání a každodenních kontaktů osvojuje pravidla společenství, ve kterém působí. Sociálním regulativem *sui generis* každého z nás je i vzpomínání. Vypravěč nepředkládá posluchači komplexní sumář své životní zkušenosti, ale vybírá z ní pouze „epizody“, které pokládá za významné, důležité, podstatné a zajímavé. Porozumění procesu vzpomínání ve všech jeho aspektech je předpokladem pro adekvátní interpretaci získaných dat. — Dětský svět v zapadlé vesnici na konci Čech.¹² — Volbu výzkumné strategie a taktiky neovlivňuje pouze výzkumný záměr a cíl, ale rovněž objekt výzkumu (partner badatele při sociální interakci). Při studiu kultury a způsobu života dětí se vedle „klasických“ výzkumných metod (rozhovor a pozorování) osvědčují i alternativní metody výzkumu (kresby, fotografie a mentální mapy).

9 LISZKA, J. Osobná a kolektivná sebareprezentácia na príklade malých sakrálnych objektov na juhu Slovenska, s. 123–134.

10 MARKOVÁ, S. Paměť a historické vědomí obyvatel českého pohraničí po roce 1945, s. 135–142.

11 SIDIROPOLU JANKŮ, K. Marginalizovaní pamětníci, marginalizované vzpomínky: Romští dělníci vzpomínají na příchod do českých zemí za prací po druhé světové válce, s. 143–154.

12 SVĚTLÍK, R. — PAUKNEROVÁ, K. Dětský svět v zapadlé vesnici na konci Čech, Praha 2013, s. 155–164.

IV.

K otázce národnostně menšinové marginalizace a reflexe skupinové identity.¹³ Z dokumentace názorů zástupců národnostních menšin ve vládních materiálech o situaci národnostních menšin v České republice v letech 2001–2011 vyplývá, že každá národnostní menšina (s výjimkou maďarské) upozorňuje na řadu příčin vedoucích k vytěsňování minorit do marginalizovaného postavení. V prostředí všech národnostních menšin žijících v České republice se silně projevuje vědomí etnické identity (snaha o uchování vlastních kulturních tradic a jazyka). — Historické kořeny a souvislosti problému marginalizace romského obyvatelstva českých zemí.¹⁴ Problematika romského obyvatelstva je při veřejných vystoupeních z politicko-právních důvodů zařazována do kontextu tématu národnostních menšin, ačkoli z historického i současného pojetí Romové této charakteristice neodpovídají. V rámci společenských systémů euro-amerického kulturního okruhu Romové patřili (patří) k nejvíce marginalizovaným skupinám. Politicky motivované sociálně-právní normy marginalizace se opíraly o pokusy asimilace Romů s majoritní kulturou a o vytěsňování romského obyvatelstva na okraj jejího společenského a sociálního systému. — Nátlak, rezistence, přijetí? Konstruktivní prvky identity pobělohorských exulantů v Sasku.¹⁵ Konstrukce nových prvků kolektivní identity českých pobělohorských exulantů byla výsledkem konfliktu dvou hodnotových systémů: českého a saského. Zásadním problémem ve vztahu českého a saského elementu byly rozdíly ve formě jazyka a ve způsobu jeho užívání. Tento fakt měl značný vliv na formování konstruktivních prvků kolektivní identity exulantů. Společně sdílený kulturní prostor byl saskou stranou primárně vnímán jako „domácí“ a příchodí exulanti v něm byli považováni za „trpěné“ marginalizované hosty. — Kremace jako projev marginalizace ortodoxní židovské identity.¹⁶ Jedním z indikátorů změn hodnotového systému sociální skupiny může být pohřební obřad. Z hlediska ortodoxního judaismu je přípustnou formou pohřbu pouze uložení ostatků zemřelého do půdy na židovském hřbitově. Po roce 1948 se pod vlivem traumatu z holocaustu a ateistické propagandy postupně začaly prosazovat pohřby židovských zemřelých na nežidovských hřbitovech a pohřby v krematoriích. V minulosti nepřijatelné formy pohřbů začali akceptovat nejen jednotlivci, ale i oficiální struktury židovské obce. — Marginalita v současné izraelské společnosti.¹⁷ Problém marginalizace je Izraeli stále živý a aktuální. Přestože se Izrael oficiálně deklaruje jako stát demokratický, vyskytují se na jeho území skupiny obyvatel, které se nacházejí v submisivním a marginálním postavení. Marginální postavení palestinských Arabů žijících v Izraeli vyplývá z historie konfliktů mezi stranami uvnitř státu

13 SULITKA, A. K otázce národnostně menšinové marginalizace a reflexe skupinové identity, s. 165–178.

14 PAVELČÍKOVÁ, N. Historické kořeny a souvislosti problému marginalizace romského obyvatelstva českých zemí, s. 179–194.

15 KADERÁBEK, J. Nátlak, rezistence, přijetí? Konstruktivní prvky identity pobělohorských exulantů v Sasku, s. 195–202.

16 SALNER, P. Kremácia ako prejav marginalizácie ortodoxnej židovskej identity, s. 203–210.

17 DAMOHORSKÁ, P. Marginalita v současné izraelské společnosti, s. 211–220.

i vně jeho hranic. V marginálním postavení se ovšem v Izraeli nacházejí i skupiny židovského obyvatelstva odlišující se od majority zemí svého původu či praktikovanou formou židovského náboženství.

V.

Projevy marginalizace jazyka na pozadí češtiny.¹⁸ Každý jazyk je schopen vstřebávat (recipovat) prvky jazykových inovací. Pokud je však cizorodými prvky nadměrně „atakován“, ztrácí schopnost přirozené obnovy a „skomírá“. Současná čeština je naporem jazykových změn ohrožena, protože je její normativní podoba ve veřejném prostoru stále méně respektována. Čeština v této situaci velmi obtížně čelí náporu jazyka silnějšího, jehož prestiž se v praxi účelově prosazuje na její úkor. V této souvislosti je vhodné upozornit, že jazyk patří k základním prvkům (atributům) národní (etnické) identity. — Marginalizační instrumentalizace jazyka.¹⁹ V současné komunikaci slovenské společnosti se setkáváme s pokusy o marginální instrumentalizaci slovenštiny. Marginalizaci jsou vystaveny především ty skupiny obyvatelstva, jejichž „jazykové chování a vnímání jazyka“ není v souladu s jazykovými postoji (ideologií) kodifikační elity. Jazyková ideologie je úzce spojena s politickou ideologií prosazující konformní politickou orientaci.

Příspěvky zařazené do publikace *Paměť — národ — menšiny — marginalizace — identity I* jsou — po stránce obsahu i formy — velmi rozmanité. Vedle textů přehledových, sumarizujících výsledky bádání v rámci příslušných okruhů, zde vystupují texty prezentující dílčí výstupy analyticky zaměřených (kvalitativních a kvantitativních) výzkumných sond. Základní odborný přínos prezentovaného edičního počínu spočívá především v „nastolení“ nových výzkumných otázek a ve „volbě“ alternativních metodik studia dané problematiky.

Miloš Tomandl

18 CÍSAŘOVSKÁ L. — BOUŠKOVÁ, S. Projevy marginalizace jazyka na pozadí češtiny, s. 221–232.

19 DOLNÍK, J. Marginalizačná inštrumentalizácia jazyka, s. 233–240.